

УДК 94 (477)

о. Юрій Мицик

З ДОКУМЕНТІВ ТАБІРНОГО ЩОДЕННИКА КНЯЗЯ ЯНУША РАДЗІВІЛА (КОНФЕСАТИ, ДОНЕСЕННЯ ШПИГУНІВ)

DOI: 10.5281/zenodo.7010134

© Ю. Мицик, 2022. CC BY 4.0

У одному з номерів «Сіверянського літопису» ми надрукували статтю – публікацію перекладу документів з т. 2 кореспонденції польного гетьмана литовського князя Януша Радзівіла¹. Тепер у нашому розпорядженні є і т. 1 цієї кореспонденції, значно повніший і цінніший², бо тут міститься важливий табірний (канцелярський) щоденник Радзівіла. У ньому день у день фіксувалися всі події у таборі війська Великого князівства Литовського (ВКЛ) і вся важлива інформація, яка надходила до табору. Щоправда, щоденник дійшов до нашого часу з втратами, у ньому бракує початкової частини (1648 – перша пол. 1649 рр.), подій 1654–1655 рр.

Особливо цінними є конфесати – протоколи допитів полонених. Про специфіку й джерельну цінність цих джерел нам вже приходилось писати³. Вона полягає насамперед у тому, що вони дають змогу висвітлити ситуацію в таборі повстанців, адже відповідні джерела збереглися вкрай погано й тому доводиться покладатися на ті джерела, котрі вийшли з ворожого табору карателів Речі Посполитої. Хоча конфесати редагувалися карателями, які вносили й свої оцінки подій; нерідко здобувалися на допитах із тортурами, де полонені подавали інколи фантастичну інформацію, все ж там знаходимо чимало цінних свідчень. Це стосується повстанських сил, озброєння, керівників війська, їхніх планів тощо. Ці свідчення доповнюються інформацією, яку здобули шпигуни. Враховуючи те, що польські оригінали вже друковані, подаємо лише переклади документів українською мовою. Зацікавлений читач знайде чимало нових даних про події того часу в Чернігові, Ніжині і взагалі на території Сіверщини.

Матеріали щоденника Радзівіла дещо доповнені нами джерелами з польських архівів: №№ 21–23, 30.

* * *

№ 1

1649, червня 21 (?). – Конфесата невідомого козака.

«Де є зараз Хмельницький?»

Каже, що йшов з військом на Борщаківку (нині – село Погребиченського р-ну Вінницької обл. – Ю.М.), на Володарку (нині – райцентр Київської обл. – Ю.М.) і на Животів (нині – село Животівка Оратівського р-ну Вінницької обл. – Ю.М.) під Білу Церкву проти коронного війська: були й сили трьох татарських царевичів.

Чи з відома Хмельницького вийшов із Запорозжя Голота?

Сказав, що з відома, бо дав йому червону хоругву з гербом левом і білим хрестом, взяті в Корні (Польській), і барабани при листах на набір військового війська. Призначив йому другого полков-

¹ Мицик Ю., Тарасенко І. Чернігівщина часів Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. у світлі кореспонденції Януша Радзівіла. *Сіверянський літопис*. 2021. № 3. С. 54–59.

² Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646-1655. Cześć 1. Diariusz kancelaryjny 1649–1653. Warszawa, 2019.

³ Мицик Ю. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Дніпропетровськ, 1996. С. 165–169; Мьцьк Ю. О классификации и достоверности конфессат участников Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. *Проблеми применення количественных методов анализа и классификации источников по отечественной истории*. Днепропетровск, 1988. С. 97–101.

ника, якогось Пеняка, котрий командує двома полками, тобто Канівським та Київським із Чорнобилем, в яких на думку полоненого певно є 18 000.

Що за люди прийшли під Загаль із полковником Голотою? Сказав [...].

Які замисли були на подальше? Сказав [...].

Чи Кодак є обложеной? Сказав [...].

Чи є гармати в допоміжному полку, тобто Пеняка? Сказав, що ту артилерію, яка була в Трахтемирові, Пеняк мав взяти з собою, ще й полк мав йти цим само шляхом, яким йшов і Голота до Загалья, а Прип'ять мав перейти в Бабичах. Сказав і те, що в окопі самі ж козаки забили [пораненого] Голоту через те, що вивівши молодців, до [...].

(Опубліковано в кн.: Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. Cześć 1. Diariusz kancelaryjny 1649–1653. Warszawa, 2019. С. 54–55).

№ 2

1649, не пізніше серпня 1. – Конфесата козака Кіндрата.

«Конфесата Кіндрата, козака з Богущів (можливо, це суч. с. Богущі Березнівського р-ну Рівненської обл. – Ю.М.), маєтності й. мості пана київського [каштеляна].

Насамперед сказав, що з тих, що розбито у Великому Борі, п'ятьох взяли в полон, а сурмач пана [Станіслава Кароля] Ложецького тоді перебіг до них. Сказав також, що нібито цього гультайства мало бути 20 000, а 8 гармат, а пороху вдосталь.

Холмеч вирубала чата, котру послали з Удолонки.

Сказав, що мав прийти перший лист від Хмеля, щоб коло Брагина вщент вирубали (неприятеля). А потім прийшов другий, яким заборонялося рубати, тільки щоб захопили коней і йшли громити табір. Розгромивши його, зразу йшли б до Вільна, рубаючи всіх неприятелів. А на табір мають вдарити цими днями або зразу ж у неділю, також і на Речицю. Ці полки: Київський, Білоцерківський, Чорнобильський й ті [повстанці], котрі втекли з-під Загалья; мають і вози. Хоругв мають 30, а інші в возах. Про татар не сказав. Сказав і то, що брагинські міщани, котрі тримаються добре, просили полковника, щоб дав їм лист, щоб вони могли зібратися і йти з військом. Сину Турчина дав листа на дві сотні; цей має швидко зібрати їх.

У Брагині тільки сам полковник став у війта, а все військо по домах (?). Кінноти сказав 6000, а інші – піхота. Сказав про добру вогнепальну зброю у кінноти й про коней. Про себе сказав, що недавно до них прилучився, однак забув двох наших».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja... С. 148).

№ 3

1649, серпня 25. – Конфесата козака Некипілка.

«Козак Некипілка сказав про Лоївську битву, що в ній загинуло їх 11 000 із полку Кричевського, а решта недобитків пішла до Чорнобиля. Із тих, що були за Дніпром, загинуло 2700. А решта, що була за рікою, переправляються на цей бік і збираються докупити. А як тільки зберуться, мають вдарити на [ворожий] табір.

У Гомелі не більше 2000 війська. Їх полковником є Забіла, а його намісником – Гришко. Порох мають із Могилева, а солі привезли їм з Києва 17 возів. Зі Стародубщини, Новгородка й Чернігова є не більше 3000, котрим наказано здобувати Кричев і Чечерськ.

Від Хмеля сподіваються швидкої допомоги».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja wojskowa... С. 190).

№ 4

1649, серпня 29. – Конфесата козаків із полку Стефана Подобайла.

«Криско [...] родом із Брагина. Минулої осені після Пилявецького розгрому пішов козакувати, його зробили брагинським сотником. Потім на його місці поставили Яська Мельника (можливо, ідеться про Івана Мельника, який у реєстрі 1649 р. значиться як прилучийкий сотник – прим. видавців). Спочатку ходив із козаками під Петриків, до Ігуменя, до Березини. Звідти повернувся до Любечча. Спочатку в Любечі було шість сотень: 2 Брагинські і 4 Любецькі. Потім Любецькі пішли до укріплення під Лоїв, коли київський полковник [Кричевський], командував Київськими й Сіверськими полками, прийшов для розгрому литовського табору. Тепер під Любечем у півмилі від міста стоїть табором 20 000 війська. А під Лоевом із Подобайлом 10 000. Новий полковник прийшов від Хмеля, котрий має бут старшим над цим військом. Два тижня тому він був у раді в укріпленні під Любечем, і прийняли рішення, щоб облягти (ворожий) табір, коли всі зберуться докупити. Провіанту мають мало, бо з Любецької волості все вибрали, тепер беруть тільки з Брагинської. Хмельницький прислав Подобайлу велику бочку пороху. А в таборі під Любечем мають три вози з Києва. Сіль також мають із Києва. Із полку Подобайла втопилося 1800, крім вбитих і полонених. Із Чорнобильського полку ледве втекло 1000, а вбито їх понад 4000. Із Київського й Овруцького полків – 6000. У Подобайла дві гармати залізні, одна бронзова, шість гаківниць. У Київського полку 8 гарматок бронзових і залізних. Від Хмельницького сподіваються підкріпленнь. Він писав Кричевському, що пришле козаків і татар скільки треба. Що після поразки Кричевського хотів вчинити Хмельницький, не знає. Тільки те знає, що його значок і коня, на котрому сидів, відіслано до Хмельницького, щоб швидше увірував у його загибель; і взагалі дали знати про втрату загиблими й пораненими, яких нараховують понад 10 000.

Антон Шапковал з Єльська, що за Бабичами пана маршалка пінського (Лукаша Єльського – Ю.М.), – отаман.

Після лоївського розгрому мазирські сотники Одинець й Кисіль взяли його від жнив й інших, щоб вони везли артилерію, яка залишилися в Бабичах, тобто 4 гарматки. Під Любечем, півмилі ма-лої, стоїть укріплення на Лугу між Дніпром та озером. Нараховують в укріпленні 20 000. Не всі ма-ють зброю, ледве половина з самопалами, рогатинами, бердишами. У цьому укріпленні вирішили, щоб ніхто з війська не виходив, таких ловили й вбивали. Гармат мають 6, гаківниць 8. Пороху 8 во-зів із Києва і сіль. Провіанту мають небагато. Коли виходили з табору, приїхав полковник без вій-ська, тільки з 20 кінних. Хмельницький обіцяє допомогу і 20 000 татар».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 190*).

№ 5

1649, вересня 6. – Конфесата козака Василя Писаренка й білоруських селян.

«Конфесата Василя Писаренка, козака з Канева.

На допомогу задніпрським полковникам Хміль відправив два полки: один – Ілля Богаченка, котрий має 4000 з Полонного, Звягля, Сульжинець і Костянтинова, зібраних на початку козацької війни. Цей Ілля став на місце Донця, котрого Хмельницький скинув із полковництва, бо він погано командував і більше пив, прийшовши до міст, ніж щось робив, тому наказав йому бути біля нього. У цьому полку всі – робоче селянство, котре раніше ніколи не було в козацьких походах і нема серед них старинних козаків більше двадцяті. П'ять гармат мають, кожну возять чотирма кіньми, по-роху канівська осьмачка, а при собі мають потрошку. Кінних є 3800, піхоти 200, не всі мають само-пали, а піші не мають, озброєні лише рогатинами й бердишами. Другий – Гараськи [Яцкевича] має 3000 вояків, усі кінні, гармат не мають, бо втратили їх у Звягелі, перед тим як Хміль вийшов у поле. Обидва мали йти під Лоїв і з'єднатися з Подобайлом та іншими козаками. У минулу суботу мали переправлятися. Про Хмеля нічого не чути, тільки те, що обложив ляхів. Про лоївський погром ка-зав, що 40 000 загинуло, так подають старші. Про татар каже, що вони є при Хмельницькому, але про їхню кількість не знає. Провіанту в таборі Хмельницького мало, починаються хвороби і по-шесть.

Огризко з села Молодуші (нині – с. Маладуша Речицького р-ну Гомельської обл., лежить на шляху Речиця–Хойники – Ю.М.) каже, що не ходив ні з козаками, ні з Костиркою. Тільки те знає, що Костирка часто ходить через їхнє село.

Павло з села Олекшич не ходив з Костиркою і не знає, де той буває і ходить. Був Костирка у них, кліті розбив, забрав коней і свиней, а з їхнього села пішов до макуновців і василевців, а стар-шим є Іван Костира. Навести на нього не може, бо невідомо, де той буває, але молодущани й ромен-ці знають і можуть навести. А він до цих може привести, що в Макановичах, а найбільше в Василе-вичах (нині – село в Речицькому р-ні Гомельської обл., лежить на північний схід від Мозиря – Ю.М.).

Оскільки князь й. м. від пана Візгерда мав пересторогу, що Костиренко замислив вночі вдари-ти на коней, які пасуться на тому боці Дніпра, то відправив через річку рейтарський загін пана [Тео-філа] Шварцкоффа, а при ньому 40 своєї угорської піхоти*».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 642*).

*) Останній абзац вписаний помилково в конфесату, бо це є запис канцеляристів у Таборовий щоденник.

№ 6

1649, вересня 10. – Мозир. – Уривок з листу шляхтича Шимона Павлиша до князя Януша Радзівіла.

«Ясне освічений милостивий князю, пане й мій милостивий добродію!

Повернувшись від в. кн. мості, пана мого милостивого, натрапив на велику завірюху шляхти, яка тікала з Задніпря, особливо й пана любецького підстаросту Себестіановича, котрий ледве втік до мене в Мозир 6 вересня, маючи за собою погоню аж до Брагіна, а з ним тікали пан Силич і пан Бі-лобжезький; і тут він до нас прив'язався. Я, маючи ці відомості про таку небезпеку, одразу в різні місця їх розіслав. Мені достовірну відомість принесли, що Шумейко увійшов у Любеч із тисячею кінних. Небабі наказано пильнувати лоївську й речицьку переправи, а іншим наказано йти під Го-мель і Стародуб. Це в. кн. мості як достовірне подаю. Дано мені також і про те знати, що вже з си-ном Хмельницького наші билися між Вінницею й Прилуками і кажуть, що у цьому бою сина Хмель-ницького було живцем схоплено і й. мості-пану краківському [каштеляну М. Потоцькому] його від-дали. Як мені доносять, що нібито в цьому бою полягло цього гультяйства щось близько 15 000. Хмельницький сам розташувався під Уманню і чекає на інші полки, проти котрого виступив й. м. пн. краківський [каштелян]. А я для ліпшої й певнішої відомості послав свого челядника на доброму коні аж до Житомира, що знаходиться від тих таборів тільки у 15 милях, де зараз стоять війська. Як тільки він повернеться і принесе щось достовірне, негайно дам знати в. кн. мості. При закінченні цього листа прислала мені слуги пана кийвського (каштеляна Максимілана Бжозовського – прим. вид.) з Хойник, його маєтності з-під Брагіна лист [...]

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 370–371*).

№ 7

1650, вересня 14. – Уривок із листа ротмістра кварцяного війська Станіслава Гурського до короля Яна Казимира, в якому міститься конфесата козаків.

«[...] Після написання цього листа повернувся роз'їзд, котрий було послано заради “язика”. Привів трьох козаків із полку [Данила] Нечая. Вони поверталися з Молдови зі здобиччю. Ці козаки кажуть, що вже татари з господарем [Василем Лупу] помирилися і галга-солтан [Крим Гірей] до

Хмельницького прислав, щоб повертався в Україну з-під Ямполья, а козаків не пускав у Молдовську землю. Не можемо знати, куди Хмельницький із військом захоче піти, як і солтан галга з татарами».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 408*).

№ 8

1651, лютого 10. – Уривок з листу Шимона Павші до князя Я. Радзівіла.

«[...] Из Чорнобіля дано мені знати, що по кількасот чоловік є для залогі по цих містах, особливо в Горностайполі, в Димері, в Новгородку Сіверському, в Седневі, в Любечі і в Лоеві, і це є достовірно, нехай в. кн. мості, пану моему милостивому, буде відомо [...]».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 667–668*).

№ 9

1651, березня 12. – Гомель. – Лист гомельського підстарости Яна Францішка Хлевинського до надвірного хорунжого Зигмунда Адама Слушки.

«Вельможний милостивий пане хорунжий ВКЛ, пане і добродію мені вельми милостивий!

Посланець, котрого послав до Небаби, не застав його в Чернігові, однак його прийняв наказний Забіла, котрий командує всім полком. Що він мені відписує, посилаю цей лист до в. м. м. м. пана. Уже певна відомість, що в Україні почали роздавати по головах, як в. м., м. м. пан, зволиш зрозуміти з цього листа. Бо явно про це козаки й міщани в Чернігові казали перед моїм посланцем, що князь й. м. пан воєвода руський [Вишневецький] полк Нечая, який був на залозі під Красилівкою, розгромив і сам (Данило) Нечай загинув у цій битві. Його тіло, привезене до Києва, поховали. 30 000 орди напоготові за Ромнами під містечком Воронковим, котрих може бути менше, ніж подають, однак точно, що вони є і призначені до цього полку Небаби. У цьому полку, як одностайно твердять шпигуни, є 15 000 готового до бою гультайства біля Чернігова; вони мають намір спершу вдарити всією потугою на Гомель. Пан Криштоф Фаш, взятий у Городні зі своєю челяддю, потерпає від тяжкого ув'язнення в Чернігові. Господь Бог знає, чи буде він живий, бо йому погрожують смертю, щоб помститися за смерть Нечая, а це в них просто. У Гомельській волості вже кочує гультайство, бідних селян внівеч обертають. Громити їх нема кому і нема чим, бо залишаються у невеликій кількості. Зволь в. м., м. м. пан, дуже старатися про порох, бо його розход має бути немалим, а цейгауз убогий. Жодної доброї гармати не має Гомель. Зволь в. м., м. м. пан, домовитися з князем й. мості-паном гетьманом, щоб зволив придумати, як його десь дістати, а швидко прислати добрі гармати до Гомеля, бо неодмінно вони думають йти табором під Гомель. За цим Господа Бога прошу, щоб в. м., м. м. пан і добродій, був здоровий etc.

Даний у Гомелі, 12 березня».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 531*).

№ 10

1651, березня 17(?). – Уривок з листу Януша Радзівіла до коронного підканцлера Героніма Радзейовського.

«[...] Нечая пишно поховали в Києві. Достовірно, що в Києві й у Чернігові з великою помпою відправили молебні за них і били з гармат, так само й по інших містах. [...] Маю вже певні перестороги, що за своїм приходом до Дніпро й Прип'ять неприятель скупчився й усю тутешню потугу зібрав у Чернігові. Хочуть боронити самого тільки Дніпра, через що Любеч добре укріпили й від нього до старого табориська проти Лоева ліси порубали [...]».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 563*).

№ 11

1651, березня 22. – Донесення шпигуна.

«Повернувся шпигун, якого відправили під Любеч. Він приніс такі відомості:

Козаки протягом усієї зими пильнували дніпровий берег силами в 40 000, остерігаючись раптового наступу з нашого боку. Не злізали з коней ні вдень, ні вночі. Тепер, коли настала відлига й почали розливатися річки, роз'їхалися по домах, з усією потугою стягалися до Чернігова. У Любечі всіх козаків лише півтори тисячі, інші пішли вглиб. Якщо наступлять наші війська, то Любеч думає піддатися й більша частина міщан за це. У Поповій Горі (нині – райцентр Красна Гора Брянської обл. – Ю.М.) наші вирубали 400 покозаченого гультайства. А чиї це люди були, ніхто відповіді не міг дати. Про Хмельницького. Після отримання відомості про розгром Нечая з Брацлавським полком, він одразу вирушив зі своєю потугою просто під Брацлав. Про коронне військо. Воно відступило з-під Красного й стало під Корцем. У Чернігові відправили похорон із великими церемоніями одного славного полковника й двох зі старшини, які були вбиті ляхами. Спільно (?) (*colligimus*) за душу Нечая, брата його й старшини, при ньому вбитого, цей обряд чинили. Ніякої війни собі не зичать, але тільки на самих коронних думають мститися».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 541*).

№ 12

1651, березня 24. – Мозир. – Уривок з листу Шимона Павші до Януша Радзівіла, у якому містяться свідчення чорнобильського підстарости.

«[...] Ці козаки з Ніжинського полку, що були на цьому боці Дніпра, всіх зігнали до Любеча й Чернігова й сам Небаба повернувся разом із Шумейком від Хмельницького з Білої Церкви. Із чим

прибули, ще не можу знати, однак знаю напевно, що в минулий понеділок мали свою раду в Чернігові, про яку ще не чути. Дасть Господь Бог, завтра пошлю до Брагина мого пішого [...]».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 552*).

№ 13

1651, березня 24. – Конфесата селянина Молошана.

«Привели ввечері селянина з Бобруйщини, про котрого остерегли, що він прийшов бунтувати чернь. У цьому він не признався, однак добровільно дав конфесату.

Ім'я селянину Молошан. Із Михалова Бобруйської волості.

Чи був при козаках протягом всього цього часу? Каже, що тепер був на Чернігівщині й Седнівщині. У Петрів піст звідти повернувся з дружиною й дітьми, не маючи жодної поживи через дорожнечу, бо осмачка жита по 3 зл., ячменя – по 40 гр., вівса – по 1 зл., пшона – 100 гр. Раніше був із Шумейком під Биховим.

Чи був при тому, коли пана Фаща брали? Сказав, що був. Узяв його чернігівський полковник Подобайло у містечку Городні, з наказу Небаби, у дворі Капусти. Спочатку спіймали чотирьох челядників у Боровичах: Романовського, Яновського, Бродовського, Торницького. А з ним самим взято Селицького й Войтка. Захопивши його, не катували, але наказали йому вдягтися, посадили на коня й повезли в Чернігів. Вимовляли йому, що він водиться з ляхами, бо вночі гонить селян на варту.

Яка потуга в Чернігові? Полковники Небаба й Подобайло. У полку Небаби й Подобайла кладе не більше 20 000. У Любечі інших козаків немає, тільки з того само полку на переміну бувають. До цього полку належать: Чернігів, Мена, Седнів, Любеч, Борзна. У Лоеві кажє, що їх взагалі нема. Чернігів знову дуже людний. Про Чорнобилі нічого не чув, бо від них далеко. Кажє, що селянам прогрожують, якщо ляхи нас зачеплять і ми переможемо, тоді всіх доценту будуть страчувати, хто водиться з ляхами. Сказав, що пан Фащ, коли готувався вирушити в дорогу, обманутий був листом Небаби, котрим гарантував його безпеку, а потім четвертого дня напавши, його взяли. Кажє, що в місті Чернігові немає ніякої води, не мають і колодязів, але беруть воду тільки з річки Десни, яка на відстані пострілу з луку від замку».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 550–551*).

№ 14

1651, квітня 16. – Хойники. – «Цидула» до листу Анджея Курпського до князя Януша Радзівіла.

«Цього речичького намісника досі не бачив, як його звуть і де про нього питатись. Але тепер сам, тікаючи від козаків, бо його пограбували, прийшов до Хойник. Я його тут же відправив із роз'їздом під Речицю. Сотники з Любеча їздили до полковника Небаби, котрий є в Чернігові і там, не радячись, ухвалили, що, об'єднавшись із тим полком, який є у Чернігові, неодмінно хочуть на нас напасти. У Хойниках ще немає цих хоругв (Яна) Романовського й пана (Криштофа фон дер) Роппа і не знаю про них».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 632*).

№ 15

1651, квітня 27. – Любань. – Пункт листу Яська Ясноборського.

«Пункт листа Ясноборського 27 квітня.

Із цим “язиком”, котрого посилаю, згоджується мій шпигун, який тепер повернувся й дає певну реляцію про Хмельницького та про його полки. Хмельницький в Животові. Криса з Пушкаренком – в Прилуці. Джеджалій із Гладким – в Білиловці (нині – в Бердичівському р-ні Житомирської обл. – Ю.М.). Пилипча – в Котельні. Білоцерківський полк – у Желіску (село в львівській землі – Ю.М.), йому наказав йти просто на Корець. Черкаський полк із самим Хмельницьким. Київський полковник Антон [Жданович] буде стерегти Київ, а полковник Небаба має пильнувати переправ до Литви. Паволоцький вїт [Іван Куцевич-Миньківський] – в Чуднові. Сувора заборона, щоб жоден татарин не заїжджав за лінію. Ніжинський полк із Переяславським – в Ясногородді (нині – село в Макарівському р-ні Київської обл. – Ю.М.) й Білиловці до Макарова. Усім цим полкам Хмельницький наказав стягуватися під Кам'янець, сподіваючись застати наше військо, яке обложивши, дасть чекати подальшої декларації, бо сподівається більшої потуги від хана, котрої щодня виглядає. Турецький посол у нього є, котрого має відправити в Животові.

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 667–668*).

№ 16

1651, квітня 28. – Чорний острів. – Лист коронного стражника Олександра Замойського.

«Й. м. пан коронний стражник, 28 квітня з Чорного острова.

Приведено до мене з-під Меджибожа доброго “язика”, котрий свідчить, що Хмельницький вирушив із одним наміром: щоб наше військо обложити під Кам'янцем. Це військо зібрав чернігівський воевода [Калиновський] і вже всі полки поставив скрізь по містах, наказавши, щоб до святого Юрія ніхто не виходив, бо в цей час сподівається орди. Сам Хмельницький стоїть у Животові, маючи у себе турецьких послів, котрих звідти відправляє, а також і орду. Хочє на наше військо й сам усією потугою наступати або під Кам'янцем обложити військо. Уже все поспільство повстало. Заради Бога, зволь в. м. вдень і вночі посилати до пана чернігівського воеводи, щоб був обережним».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 667–668*).

№ 17

1651, квітня 29. – Конфесата священика Івана Санкевича.

«Конфесата попа з Добосни (нині село в Могилевській обл. Білорусі – Ю.М.) Івана Санкевича, котрий у великодній понеділок [10 квітня] пішов від козаків із Любеча, коли вбивали й топили всіх, що з того боку Дніпра приїхали задля провіанту й торгівлі.

Сказав, що з наказу Хмельницького беруть для татар із кожного полку по 8000 злотих і по тридцять коней. Прийшов наказ від гетьмана, щоб всіх наших купців стратили. Лоївський вїйт був підбурювачем на цього попа, щоб його стратили. Про татар каже, що їх має бути при Хмельницькому 50 000, з яких на нас обіцяють обернути 10 000. Про чернь і міщан думає, що вони одразу піддадуться. То теж твердить, що на Хойники (райцентр в Гомельській обл. Білорусі – Ю.М.) готуються, але до Бабич не думають і каже, що прийшла заборона від Хмельницького: пильнувати Дніпра і за Дніпро не пробували йти, але цьому не треба вірити, бо обидва “язики” згоджуються в тому, що хочуть вдарити на Хойники.

Каже, що в Чернігові залишається 8000 війська. Про Стародуб каже, що кілька тисяч послано Окшю».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja... С. 644).

№ 18

1651, травня 6 (?). – Конфесата козака Деміда.

«Конфесата Диміда, козака з новозібраного Київського полку, присланого до цього полку. Полковником є Гаркуша Філоненко, родич Хмельницького.

Цей же Демід каже, що вже вийшло 5000 доброї кінноти з Зачаком на роз'їзд під коронне військо, з котрих 80 кінних рушило до якогось [українського] боярина Волклада, довідуючись про жовнірів. Цей зіткнувся з роз'їздом пана київського підкоморія [Юрія Немирича], майже всі загинули й сам старший, якого звали Мисько Коломієць. Із Заднілля всі полки прийшли на цей бік Дніпра, три полки пішли з сином Хмельницького: один – Небаби, другий – Чернігівський, третій – веде Тимошек [Тиміш Хмельницький].

Цей же, що два тижні від Хмельницького наказ йти за Вінницю, щоб з доброю силою виходив у роз'їзд Гаркуша, у другому (наказі), щоб шарпаниною не займався. Каже, що Хмельницький насамперед замислив із усім військом і ордою йти під Кам'янець, і вважає, що він уже наближається до Кам'янця. Каже, що у війську така відомість, що не треба чекати трави, але зараз йти на коронне військо. Каже, що взимку (кожне) створіння від мала до велика просило про мир, а тепер інакше діється, бо йде допомога. Каже, що роз'їзд із Зачаком не має повернутися, поки з тими п'ятьма тисячами не дістане доброго “язика”. Каже, що Гаркуша для того призначений, щоб став на київських полях і сторожив Київ».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja... С. 668–669).

№ 19

1651, не пізніше травня 12. – Конфесата священика Івана Санкевича.

«Конфесата двох в'язнів з Хойник, яких прислано до табору. Їх полонило товариство пана Курського: обидва з Івангорода з сотні [Оницька] Дорошенка, з полку Небаби.

Насамперед це:

Із Семеном Говричем вийшло їх 20 з наказу наказного сотника Перегука для взяття коней, які всі загинули. Про Хмельницького каже, що є в Чигирині з військом, яке стоїть у Павлочці. Татар має 10 000. Про Литву каже, що вся Литва йде на них, але у них коло Чернігова ще не чути про велике військо, тільки про те, що в Хойниках. Полки призначені до Литви: Переяславський, Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький. Він був під Збаражем під час облоги коронного війська. Коли приїде литовське військо, хочуть потужно боронитися, женучи з собою і малого, і великого, а чернь сильно хоче стати при них. У Чернігові стоїть хоругва самого полковника й чернігівська. Замисляють йти на Гомель, якщо не наступить мир. На Стародуб не думають, бо чути про литовське військо. У Седневі одна хоругва. До Хойник і Бабич, також і до Речиці, не думають, до святка чекають миру. Пана Хваша вбито. Чернь із ними присягла, хочуть потужно боронитися. Про третього козака, який втік, каже, що він був із Борзни. Про все, що діється в Холмечу й у Хойниках, дають знати тамтешні селяни.

Конфесата другого в'язня Мартіна:

Під Збаражем був із Небабою у цій же Дорошенковій сотні. Про литовського гетьмана чути в них, що йде на них із великим військом, а вони, побоюючись, стоять зі своїм військом понад Дніпром. Небаба чекає на Шумейка. У Любечі одна хоругва сотника Рубанка. У Стародубі вже козаки, три їхні хоругви увійшло у Великий Піст. Сотник Олеша [Окша]. Про Речицю не думають. Хочуть дати битву при підході литовського війська в полі під Черніговом. У всіх інших відомостях згоджувався з першим».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja... С. 660–661).

№ 20

1651, травня 16 (?). – Конфесата двох козаків.

«Конфесата двох козаків, яких полонив ротмістр й. к. мості Ясноборський і привів від Чуднова.

Перший – Гришко з Білополя. Запорозька артилерія стоїть в Білій Церкві. Військо Запорозьке Хмельницький має розділити на дві частини: одну частину скерує до Кам'янця, другу – до Дубна й

Сокаля. Орди ще нема. Про порізнення (?) коронного війська між собою дуже трясуться (?) і тому своє військо хочуть розділити на дві чи швидше на три частини. Копія листу Хмельницького дісталася йому в Котельні. Про місцезнаходження самого Хмельницького точно не знає. Рушення війська почнеться, як він вважає, аж коли виросте трава. Про жодних іноземних послів не чув.

Другий – Гнат із Закутинець (*нині – село Київської обл. – Ю.М.*)

Каже, що Хмельницький у Животові. Полки поставлені в Білополі, Вільську, Чуднові, Прилуці й у Рикловці. Сподіваються певної орди. Виступ війська з Хмельницьким буде, так він вважає, на святки [28 травня], так чув між сотниками. Багата старшина була б рада переговорам і миру.

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 670*).

№ 21

1652, березня 8. – Вільно. – Регест листа шляхтича Міхала Леона Геркевича до князя Януша Радзівіла, польного гетьмана литовського.

Московська держава шукає винного в порушенні царських титулів, вимагає за це від Речі Посполитої Смоленськ або 50 000 червоних золотих. Ці московські послы мали одного, котрий добре знав латину. Вони показували латинські книги, доводячи порушення царських титулів. До Варшави на тому тижні приїхали козацькі послы, вони “привезли укладений реєстр козаків для конфірмації королем і Річчю Посполитою”. Вони просять прощення та амністії, затвердження Зборівського договору, збереження їх згідно з давніми правами в грецькій релігії, зобов’язуючись бути готовими на всі послуги й потреби Речі Посполитої. Учора публічно віддали лист у сенаті королю і до посольської ізби».

(АГАД. Ф. АР. Відділ V. Спр. 4151. Лист № 11. Оригінал).

№ 22

1652, грудня 20. – Вільно. – Регест листа шляхтича Міхала Леона Геркевича до князя Януша Радзівіла, польного гетьмана литовського (регест).

Під час війни Хмельницького виникла пошесть. Пише Хміль до Сіверської України, бунтуючи селянство. Ті селяни, що зичливі нам, віддають нашим ці універсали. Автор цих новин й. м. п. смоленський воєвода зайняв Чечерськ, його слуга ці вісті та універсали прислав й. мості до Вільна».

(АГАД. Ф. АР. Відділ V. Спр. 4151. Лист № 16. Оригінал).

№ 23

1653, травня 29. – Вільно. – Регест листа шляхтича Міхала Леона Геркевича до князя Януша Радзівіла, польного гетьмана литовського.

„Pan Kisiel, wda kijowski, umarł in gremio ronatie lecta revokował (відкликав дипл. Представник!) przed śmiercią”

(АГАД. Ф. АР. Відділ V. Спр. 4151. Лист № 20. Оригінал).

№ 24

1653, червня 9 (?). – Конфесата полонених козаків.

«Конфесата запорозьких козаків, яких вчора захопив під Городком ротмістр Лукаш.

1. Демян Улашенко з Білої Церкви, із полку самого гетьмана, з сотні Дмитра Голтви, добровільно на допиті зазнав, що козацького військ 80 000, орди 20 [000], козацьких полків 9. Один полковник Пушкаренко, другий – Джаджалій, третій – Грицько [Лісницький], четвертий – Карпо [Трушенко], а других новітніх не зміг назвати. Під Зіньковим була рада старшини й чернецька, де всі крикнули Хмельницькому: “Як почав, так і кінчай”. Із всією потугою йде до нашого війська. У минулу суботу вишов 1500-й роз’їзд козаків із татарами. Тиміш [Хмельницький] й Богун не повернулися з Молдови. Йти до Кам’янця не думають. Орда хапає коні й тікає, ординці сваряться. Чернь згоджується на мир.

2. Грицько з Говтви, із полку Карпа [Трушенка], із сотні Дмитра підтвердив усе це, додавши, що городовий вїйт із Кам’янця був у Хмельницького під Зіньковим, мовив його не йти під Кам’янець. Однак сам він не був свідком, тільки чув від інших, що був вїйт.

3. Василь із Голяків, із полку Золотаренка визнав те, що й перші два. Тільки додав, що крик до Хмеля як запалав, так і згас. Хочуть миру. Грицько [Гладкий? а може Лісницький], миргородський полковник, пішов під військо. Багато голоти тікає, чуючи, що лядське військо велике. Цей же сказав, що коли б наш пан король, не помилував (?) нас, то ми б під Берестечком пропали. Не думая, що орди буде більше. Солтан [Газі Гірей] є, але татар мало йшло.

4. Іван із Черкас це підтвердив, додавши, що Хмельницький в середу став під Городком, а орда в четвер. А посварились через те, що [Хмельницький] наказує їм відступити, кажучи, що їм не ворований (wogowany). Цей другий раз, добре випробований, одне говорив про війну і перший (полонений) щось казав, тільки неповно, бо недавно прийшов».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 769–770*).

№ 25

1653, липень. – Конфесата Юрія Пироцького.

«Розповідь Юрія Пироцького, який родом із Ріпок.

Раніше він був козаком, але вже другий рік як пристав до отця київського архімандрита [Йосифа Тризни], від якого приїхав із листом до ніжинського полковника Золотаренка, просячи, щоб була охорона його маєтності в Пакулі.

Сказав, що причина розпуску війська з Чернігова й інших місць та, що сина Хмеля і його війська [Георгій II] Ракоці розгромив і всі на полі полягли, а в тому війську були Уманський, Брацлавський і частина Корсунського полків.

Тоді зразу сам із 20 000 кінноти й із частиною орди пішов на підмогу під Кам'янець, де був молдавський господар [Василь Лупу], котрого наші не хотіли пустити в Кам'янець. Між тим чата коронного війська напала на нього й добре з ним билася, через що він мав тікати під Бар. Там чинив консиліум зі своєю старшиною, що робити далі. Чи щиро піддатися королеві й. мості, чи шукати іншого пана. Зраз старшина крикнула на Хмеля, що не хочемо бути під поганином, але волимо бути під нашим паном королем й. мостою.

У Хмельницького був посол від турецького султана, нагадуючи про обіцянку, що він обіцяв піддати Корону Польську, й обіцяючи йому швидку допомогу від Порти. Інший посол був від московського царя, але не знає, для чого той приходив. Про Тимошка [Хмельницького] каже, що його доценту розбили і той тепер живе з дружиною в Смілі, в семи милях від Чигирина. Сам Хмель не має війська в Чигирині більше 40 000, але й те абияке. Про орду сказав, що її нема при ньому [Хмельницькому], а під Чорним лісом є її небагато. Допомоги від хана не сподівається, бо з ним дуже посварився.

Каже, що Золотаренко помчав до Хмельницького, а на своєму місці поставив якогось попака. Чув те, що Ніжинський полк є немалий, а дружина Золотаренка є в Корсуні.

Подобайло залишається тільки з однією сотнею яречковців (jereczkowców), а свій Чернігівський полк розпустив. Сказав і то, що той був у великій тривозі, коли довідався про наш роз'їзд, котрий ходив під Лоїв. Його повідомили, що литовське військо переправляється через Дніпро, і він послав до Ніжина, просячи Золотаренка про допомогу. У Піски (можливо, ідеться про с. Піски в суч. Чернігівському р-ні, хоча польські упорядники вважають, що Піски на південь від Борзни, тобто с. Писки – Ю.М.) за Десною прийшло на залогу чотири хоругви, але в них не було й 250 душ. Сотник Апанас із Речиці, із наказу ніжинського полковника, ходив під Лоїв із 200 кінноти для вісті (?), якщо військо переправляється. Про чернігівську оборону сказав, що тільки вал відремонтували. Тамтешні міщани просять Бога, щоб військо прийшло, думають зразу ж піддатися. Гармати, порох, свинець й інші речі відправили до Ніжина. У Седневі, Борзні по одній сотні стоять залози, а про інші не знає. Також і в Стародубі, в Борзні сотником є якийсь [Петро] Забіла. Митрополит [Сильвестр Косов] з усім духовенством залишається в Києві. Навантажені всім байдаки й човни стоять на Дніпрі. Київські міщани дуже хочуть миру, їм чернець віддав лист від коронного гетьмана [С.Р. Потоцького], щоб не боялися, повідомляючи, що він вже став їхнім паном.

Про скарги Хмельницького сказав, що знаходяться в Бужині на байдаках і човнах, бо думає втікати з ними, не довіряючи своїй потузі. Сказав і те, що сподівається від Москви певних підкріплень. Хмельницький прислав універсали в Чернігів і Ніжин, щоб були готові збирати військо, повідомляючи, що миру нема, а є війна, бо нашого посла король й. мость затримав у Глинянах».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja... С. 811–812).

№ 26

1653, липня 6. – Конфесата Василя Скороба.

«Розповідь Василя Скороба. Його взято в селі Жиличах (можливо, ідеться про село, яке розташоване на березі Дніпра на північ від Рогачова, тоді – в Речицькому повіті – Ю.М.), а він звідти родом, 6 липня.

Як із Чернігова вийшов, тому вже три тижні, бо його старшина випустила, кажучи, що вас вже не треба.

Каже, що чимале військо стоїть під Черніговом, особливо в Ніжинському й Чернігівському полках – 48 кінних хоругв, над котрими старшим є Золотаренко, швагер Хмеля. У Переяславському ж полку 18 хоругв, над котрими старшим є Сулименко (ідеться про Івана Сулиму – Ю.М.). Ці стоять у полі, а 4000 піхоти послано до Сорогошиць, якою командує полковник Черкас. Сказав про пильність і оборону, що вона дуже мала, хіба що старий вал ремонтують.

Про Хмельницького нічого не знає, також і про Тимошка [Хмельницького], і про військо коронне. Каже, що тепер майже всі селяни на цьому боці Дніпра живуть у своїх домах. Каже, що є заборона: щоб жоден не ходив під литовське військо. Заборонено під страхом смерті, тому й не ходять. Любеч тому наказано спалити, що коли там військо стане табором, тоді самими чатами нас повилонюють. А Лоїв наказано спалити тому, що селяни не хотіли збиратися в Чернігові. Каже, що у Золотаренка є 18 гармат і достатньо пороху. У Переяславському полку є чимало гармат, але не знає скільки. В Любечі немає нікого. Про пана Солтана нічого не знає, але каже, що мають сім наших в'язнів і вони вільно ходять під вартою. У Стародубі є полк, у якому нараховують 5000 людей, а полковником якийсь [Стефан] Окша. Про Москву нічого не знає. Каже, що 500 кінної залози стоїть в Городні, у трьох милях від Седнева. Суганяк, із наказу Золотаренка, ходив під військо для "язика", котрого вже привів.

Чув також, що вся старшина хоче миру й те, що майже кожен козак має пару човнів і при наступі литовського війська хочуть втікати до Ніжина, бо там потужно укріплюється й хочуть оборонятися. Усі коні й бидло пасуть за Десною. Про наше військо кажуть, що 40 000 його стоїть під Речицею, а під Гомелем – 2000. А орди немає, її зовсім не сподіваються.

Усі інші в'язні погоджуються із цим першим і нічого не можуть додати».

(Опубліковано в кн.: Korespondencja... С. 810–811).

№ 27

1653, липня 16. – Конфесата Васька Сахунича.

«Конфесата Васька Сахунича, родом із гомельського села Ядлович, взятого в полон над Сожем 16 липня 1653.

На допиті сказав, що не був у Чернігові, бо ходив із іншими на роботу до Гомеля. Чув від марковців, що Переяславський полк пішов за Десну, кажучи, що вже Бог дав мир, а над Чернігівським і Ніжинським полками стоїть Подобайло в Чернігові; всю чернь розпущено. Сказав, що на Куликовому полі стоїть козацька залага, 5000 кінних і піших, а ця чернігівська залишається. Однак сказав, що всі хочуть миру, бо й сили не мають.

У Гомелі каже, що нашого війська рахують на 5000, а під Речицею його значно більше. Сказав, що на Гомель не думають йти. Сказав, що у Стародубі нікого немає. Про пана Солтана сказав, що його привели в Чернігів. Пана Климовича взято в Яриловичах, його взяв Кондрат лесун (lesun) із Ярилович, але його вже відпущено з Куликового поля; він пішов до свого швагра в Смичин, але не знає [Васько], як того звуть.

Про литовське військо так думають, що, якби тільки підступило, то зразу думають піддатися. У Ріпках, Лосві й у Любечі немає нікого, але щогодини (там?) проїжджають. Про самого Хмельницького нічого не знає. Про Тимошка [Хмельницького] сказав, що недавно розбито військо, але не знає, чиє. Про коронне військо також не знає. Про коней, котрих взято під нашим табором, теж нічого не знає. Усі інші полонені слово за слово (це повторюють). Із цим у всьому погоджуються, а додати щось не можуть, бо вони не були під Черніговом. Сам гомельський намісник визнав, що вони не були в Чернігові, і взагалі, ходили на роботи в Гомель».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 793*).

№ 28

1653, близько липня 22. – Розповідь пана Уланицького.

«Усна розповідь пана Уланицького, котрий приїхав від [Богдана] Хмельницького, що бачив і що йому пан [Феліціян] Родаковський наказав розповісти.

Родаковському обіцяно (!). Полк йде з Тимошем [Хмельницьким] до Ясс. Після написання листа перестеріг його той само, що читав лист від хана, котрий обіцяє з усіма ордами (прийти). Козаки від нього тікають і понад 17 000 пішло на Запорожжя. Хвалиться йти на й. мость-пана гетьмана [Радзівіла], кажучи: «Почекай, вся справа охендошку (чистюлю?) осаджу в голодному краї, pomoже велика орда, що його обложит, лише сват [Василь Лупу] нехай не вміщується, я з ним не в сварці» („Pohodi osia sprawę ochendoszku, osazu i ieho w holodnym kraiu, posila wielkaiu orda, szto ieho osadit, li sze swat niechaj nie miszaiet, ia z nim nie w zadory»).

Чернь бунтує, але його одностудці вважають за потрібне спробувати: якщо ж поховзнется (?) нога, то все попаливши, йти до орди. Однак чимало втікає від нього, бо дуже бояться орди. Кажуть, що вже орда не така зичлива.

Коло Чигирина сподіваються голоду, бо не тільки збіжжя, але й сіна не можна вкосити. Дістають сіно аж з-під Інгульця. Однак біля Києва добрий врожай. Коли лист й. мості-пана коронного гетьмана [Станіслава Ревери Потоцького] прийшов, то він вчинив дивну фурию. Має дати відповідь через цих в'язнів, котрі були захоплені під Монастирищами, або через пана Ольшовського, чи когось іншого, але тоді, коли його військо збереться.

Потужний роз'їзд орди має послати під коронне військо. Через це Родаковський перестеріг, щоб були обережні».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 809*).

№ 29

1653, не раніше липня 31. – Конфесата боровицького сотника Кирила.

«Цього взято в Ропську 31 липня. Він сказав, Подобайла нема в Чернігові, а на його місці Угровецький. До Чернігова повернулося сім хоругв, усього кілька тисяч війська, бо з кожного куреня було вибрано по трое, над ними старшим Кобильницький. А повернувся тому, що два пахолки з Речиці перебігло до Чернігова, втопивши бойового коня свого пана. Ці сказали, що й. мость-князь пан гетьман йде з 40 000, і одразу ж хоче переправитися через Дніпро та вогнем і мечем сплюндрувати всю Сіверщину. І знову двоє перебігло й підтвердили це. Тоді було наказано бути всім наготові, а цих тут до Чернігова поставили в залого; до гетьмана [Хмельницького] послано: що з цим робити. Гармат було 24, тепер же тільки 6 залишилося. Золотаренко швидко виїхав до Хмельницького. Повіз понад кілька десятків тисяч зібраних грошей на орду, котра тепер в байрам кочує під Чорним лісом, але після свята поза сумнівом хочуть прибути до Хмельницького на допомогу. Каже, що московські послы привезли якусь данину орді й перебувають коло Хмельницького й тепер.

Сказав і то, що Золотаренко вислав трьох шпигунів до Смоленська, розвідуючи, що за військо і як його багат там стоїть. Цих нема й досі. Дивуються тому, що їхнє військо на кордоні до Смоленська досі не стало. Цей же сказав, що могилевців у них повно, везуть порох. А везуть так, що в середині буде пороху з десять фунтів, а тютюном зверху прикрито, і об'їжджають на Свеньк, а інші – водою на Смоленськ.

Цей само каже, що турецькі послы в Хмельницького й досі, і нібито він чекає на турецьке військо, короля й. мость обманюючи миром. Про Антона [Ждановича] каже, що його послано, просячи про милосердя короля й. мості. Каже, що з Речиці чимало пахолків і різних людей передається до Хмельницького. Решту в. м., м. м. пан, сам у його випитаєш, коли я невдовзі його полоненого пошлю, бо тепер він трохи схвильований зі страху.

Цей же каже, що в Стародубі немає й козацького пса, хіба що міщани. Замок самі ж спустошили. Вважай зараз саме час подумати про Стародуб.

У Боровиці ціла сотня на залозі, а десь ще немає. Може його князь й. м. використати при кожній okazії, і, хоч за нього будуть просити, побоююся випускати його. А це є підданий панів Фащів із Борович, славний розбійник, втікач, знають його там в Речиці. Завтра знову пішого шпигуна послаю за ріку до Чернігова. А що він принесе звідти, дам знати в. м., м. м. пану».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 813*).

№ 30

1653, серпня 4. – князя Януша Радзівіла, польного гетьмана литовського, до полоцького воєводи Януша Кішки(?).

Біля Слуцька я застав послів від Хмельницького, які були послані до мене зі звичайним проханням про мир із королем і Річчю Посполитою та проханням про моє клопотання щодо цього. Я їх відправив.

Відомості з Корони, що неприятель, котрий підступив під наш табір й чинив напади коло Сатанова, Тернополя. Опара (?), розбивши роз'їзд пана Пясецького, вчинив велике замішання не тільки в таборі, але й у самому Львові, що "живе, майже давлячись в брамах тікало з міста". Після взяття відомості про готовність війська, відступили до Білої Церкви й відправили до короля з суплікою київського полковника Антона, котрий ad conspectum principis не є admissio і взятий під варту, а з його ескорту двох із листом пана коронного гетьмана повернули до Хмельницького, щоб він негайно декларував: якщо хоче тривалого миру й чи готовий прийняти такі умови, які подають».

(АГАД. Ф. АР. Відділ V. Спр. 4151. Тека 16. Конверт 188. С. 299. Оригінал).

№ 31

1653, вересня 2 (?). – Донесення шпигуна Речі Посполитої.

«Шпигун, відправлений й. мостю-паном надвірним хорунжим [Зигмунтом Адамом Слушкою] до Чернігова, приніс такі відомості:

Іван Лукашонко з Переписа (*нині – село Городнянського р-ну – Ю.М.*), котрий ходив на початку жнив до Мени, до села Поби (*мається на увазі с. Баби, нині – Жовтневе Менського р-ну – Ю.М.*), робив у козака Андрія Репського з Менської сотні, де залишив дружину, а сам прийшов до Реписа (!) в понеділок. Звідти пішов до Брагіна; сказав це:

Бачив своїми очима великі хоругви, які йшли через ці Боби (!) до Чернігова. Чув, що нібито мало прибути орди 4000 до Чернігова, а в Козельці нібито стоїть ще 12 000, чого не бачив своїми очима, тільки чув. Про Подобайла кажуть, що він певно помер. Золотаренко вже в Чернігові й збирає війська.

Війт із Мошовонки (*Мощенки?*), котрого ці ж Карпенки, йдучи з Переписа до Борович, взяли в полон, сказав, що теж чув про Золотаренка, що сьогодні якраз тиждень, як він напевно прийшов до Чернігова. Його, коли він йшов із військом, просили люди з сіл і хуторів про універсали, щоб не мали кривд від війська, то їм так відповів: "не вистачить паперу на оборонні універсали, але за два тижні буде знати, що станеться".

У Боровичах стоїть на залозі якийсь Цішко з трьома сотнями на тому боці. Про князя й. мость така чутка, що вже певно в Речиці, але дивляться, куди він рушить. Приїхали міщани з Чорнобиля, кажуть, що досі там були, але тепер розіслані універсали, котрими наказано їм виходити під Білу Церкву, тим, хто юнак добрий і з доброю зброєю й добрим одягом, а будь-кого не наказано кликати, щоб було з чим похвалитися перед королем й. мостю».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 840*).

№ 32

1653, вересня 3. – Конфесата Івана Кудрізонка.

«Сам родом із лоївського села з Ісаєвич.

Не думав ставати козаком. Із своїми батьком і матір'ю пішов до Седнева і там жив тепер третій тиждень, прийшов додому й збирав врожай.

Опанас із Речиці й другий Семен зі Свіслочи, ці двоє мали з собою тільки 11 чернігівських селян, вони забрали коней, тепер під табором за Дніпром. Йдучи на здобич, були ці лесуни в домі цього Кудрізонка. Але, коли взявши коней і побивши челядь, вже й село проминали й не вступали, роз'їзд схопив його в селі Ісаковичах, коли він жав коноплі.

У Чернігові не був рік. Чув, що Подобайло помер; Золотаренко був у Седневі, коли він вийшов. До Чернігова 7 хоругв з-за Десни прийшло на залозу, цьому у вівторок уже два тижні, так йому казали сусіди. Досі всі славили мир, тепер знову почали говорити, що буде війна. Але будуть збиратися, ще немає відповіді. Однак це оголосили, що мають при Чернігові боронитися й до Чернігова збиратися, коли занесеться на війну.

Ці лесуни прийшли від Абакумів і Попівців. Куди перенеслися, йдучи тут, не знає. Але назад, коли відходили з кінями, тоді в розгалуженні вгорі під Лоевом у півмилі перейшли Сож у минулий понеділок. Про татар одні других перестерігають, а з Чернігова чути, щоб були обережні зі своїм добром, бо, поза сумнівом, татар сподіваються до себе під Чернігів. Більше нічого не може додати до відомостей».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja... С. 847*).

1653, вересня 5. – Донесення шпигуна Речі Посполитої.

«5 вересня. Повернувся шпигун, посланий до Гомеля. Не міг бути в Чернігові, бо його раніше там бачили, вжив свого родича з Лівина, що в шести милях від Чернігова. Від цієї довіреної особи він довідався про Чернігів та про орду. Цей ліствинець 1 вересня возив стацію до Чернігова, а 2-го повернувся до Лівина. Сказав про орду, що й жодного з ординців там нема, а ця чутка була пушена задля страху, котра й тепер чутна в них, що орда має бути. Сам Золотаренко зі своїм полком є в Чернігові. Подобайло напевно вже помер. Полком володіє Золотаренко, але не має в них такого шанування, яке був за небіжчика, бо тепер пригадали, що за життя Подобайла забили двох ніжинців. Мстяться тоді за цих вбитих, Ніжинський полк спалив Брусилів тільки за те, що недавно козак – брацлавець, посварившись, забив ніжинця. Переяславського полку нема, різне про нього кажуть, одні незабаром сподіваються його в Чернігові, а стиха говорять, що нібито мав іти цей полк до Хмельницького, через що в Чернігові менша кількість війська. Знати, що вони зайняли весь старий табір, біля якого стоять через меншу небезпеку пошесті, але вози – в окопі. Каже, що у них є 15 гармат. Про сутичку з коронними військами у них чути, що вона сталася близько свята руського Іллі. Але перемоги не приписують жодній із сторін, нібито нічия. Хмельницький із Литви часто нагадує Золотаренку, щоб був пильним».

(Опубліковано в кн.: *Korespondencja...* С. 848).

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii A. – Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientist at the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytelska Street, Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.ne

Дата подання: 30 квітня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 18 травня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мицик, Ю. З документів табірної щоденника князя Януша Радзівіла (конфесати, донесення шпигунів). *Сіверянський літопис*. 2022. № 2. С. 46–56. DOI: 10.5281/zenodo.7010134.

Цитування за стандартом APA

Mytsyk, Yu. Z dokumentiv tabirnogo shchodennyka kniazia Yanusha Radzivila (konfesaty, donesenia shpyhuniv) [From the documents of the camp diary of Prince Janusz Radzivil (confessions, reports of spies)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2022, 2, P. 46–56. DOI: 10.5281/zenodo.7010134.

